

Ryszard Rosin

POCZĄTKI WŁADZ MIASTA ŁODZI W 1945 R.

Na temat powstawania władz administracyjnych miasta Łodzi w 1945 r. ukazało się już sporo wartościowych i ciekawych opracowań naukowych, opublikowano także kilka wyborów źródeł¹. Przeważająca część tych pozycji jest jednak rozproszona po czasopismach i pracach zbiorowych, nieraz dzisiaj już trudno dostępnych. Powoduje to m. in., iż autorzy — zwłaszcza prac popularnonaukowych — zajmujący się w latach 70.—80. tym problemem często sięgają do dawnych opracowań, te natomiast zawierają nieraz pomyłki i niedokładności płynące przede wszystkim ze zbyt skromnej wówczas bazy źródłowej. Celem niniejszego artykułu jest przeto omówienie najistotniejszych publikacji dotyczących prezentowanych tu zagadnień, uporządkowania zawartego w nich materiału, zwłaszcza pod względem chronologicznym, i krytyczne zinterpretowanie go.

Przegląd podstawowej literatury przedmiotu należy rozpocząć od artykułów M. Kołodziejczaka o początkach władzy ludowej w Łodzi oraz w woj. łódzkim i N. Kołomejczyka o rozwoju PPR na tym obszarze w latach 1945—1948 opublikowanych w 1965 r. i artykułu z 1966 r. T. Szymczaka o kształtowaniu się władzy ludowej w Łodzi². W latach 1973—1974 ukazało się dwuczęściowe opracowanie Z. Pietrzaka poświęcone rozwojowi organizacyjnemu PPR w okresie od 19 stycznia do 31 lipca 1945 r.³ Autor ten swoje wywody oparł na znacznie szerszej

¹ Podstawą prezentowanego artykułu jest referat pt. *Początki władz miasta Łodzi w 1945 roku* wygłoszony 16 I 1989 r. na sesji naukowej poświęconej 44 rocznicy wyzwolenia tego miasta, zorganizowanej przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

² M. Kołodziejczak, *Z problemów kształtowania się władzy ludowej na ziemiach województwa łódzkiego*, „Rocznik Łódzki” [dalej: RŁ], 1965, t. X(XIII), s. 25—48; N. Kołomejczyk, *Rozwój Polskiej Partii Robotniczej w województwie łódzkim i w mieście Łodzi w latach 1945—1948*, tamże, s. 49—71; T. Szymczak, *Kształtowanie się władzy ludowej na terenie Łodzi*, tamże, 1966, t. XI(XIV), s. 45—65.

³ Z. Pietrzak, *Rozwój organizacyjny Polskiej Partii Robotniczej w Łodzi*

bazie źródłowej niż jego poprzednicy. Pozwoliło to sformułować mu wiele istotnych ustaleń, które jednak w najnowszych opracowaniach nie w pełni są uwzględnione. Grupę wymienionych tu prac zamyka rozprawa S. Banasiaka pt. *Droga do zjednoczenia*, zajmująca się życiem politycznym Łodzi w latach 1945—1948, umieszczona w pracy zbiorowej, która po dłuższym odleżeniu się w wydawnictwie ujrzała światło dzienne w 1985 r.⁴

Początkom władzy ludowej w Łodzi i w woj. łódzkim poświęcono ponadto dwa wybory źródeł⁵. Pierwszy z nich został przygotowany do druku przez M. Bandurkę, liczy 33 pozycje i został opublikowany w 1962 r. Drugi wybór jest o wiele obszerniejszy, zawiera 154 pozycje, w tym wszystkie uwzględnione poprzednio tylko w nieco innej kolejności. Ukazał się w 1985 r. w formie książkowej, liczy 326 stron i 104 fotografie, a do druku przygotowali go G. Adamczewska, M. Bandurka, E. Chobot i M. Ojrzyńska. Należy wymienić ponadto jeszcze jeden wybór znajdujący się w pracy z 1974 r., przygotowanej przez M. Bandurkę i R. Rosina. Zawiera ona dwa ogłoszenia — jedno o siedzibie komendanta wojennego, drugie o rozminowaniu miasta. Źródeł tych nie ma w wyborze z 1962 r., a w wyborze z 1985 r. zamieszczono ich fotografie, lecz nie podano tekstów⁶. Nie można tego traktować jako przeoczenia, gdyż w tym wydawnictwie występuje więcej takich przykładów.

W Polsce Ludowej głównymi organami władzy terenowej są rady narodowe⁷. Ich podstawy prawne i zakres działalności ulegały kilkakrotnie zmianom. W okresie okupacji sprawy te regulował Statut Tymczasowy Rad Narodowych uchwalony na pierwszym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej, a po rozpoczęciu wyzwania ziem polskich *Ustawa z dnia 11 września 1944 roku o organizacji i zakresie działania rad narodowych*. Jej 1 artykuł w ostatecznej redakcji mówił, że rady narodowe

w pierwszych tygodniach po wyzwoleniu (19 I — 19 II 1945 r.), RE 1973, t. XVII(XX), s. 219—232; tenże, *Rozwój organizacyjny PPR w Łodzi na tle stosunków społeczno-ekonomicznych miasta (19 II — 31 VII 1945)*, tamże 1974, t. XIX(XXII), s. 5—31.

⁴ S. Banasiak, *Droga do zjednoczenia*, [w:] *W dymach czarnych budzi się Łódź. Z dziejów łódzkiego ruchu robotniczego. 1882—1948*, Łódź 1985, s. 411—508.

⁵ *Wybór źródeł dotyczących organizacji władzy ludowej w Łodzi i na terenie województwa łódzkiego*, opr. M. Bandurka, RE 1962, t. VI(IX), s. 193—270; *Kształtowanie władzy ludowej w Łodzi i województwie łódzkim w 1945 roku. Wybór źródeł*, opr. G. Adamczewska, M. Bandurka, E. Chobot, M. Ojrzyńska, Warszawa—Łódź 1985, s. 326 + fot. 104; fot. nr 101—104 mylnie opatrzone numerami 77—80, które występują już wcześniej we właściwym miejscu.

⁶ R. Rosin, M. Bandurka, *Łódź. 1423 — 1823 — 1973. Zarys dziejów i wybór dokumentów*, Łódź 1974, s. 172; *Kształtowanie władzy...*, fot. 5, 6.

⁷ E. Zwierzchowski, *Polityczny proces kształtowania się ustroju Polski Ludowej. 1944—1952*, Katowice 1981, s. 39—43, 67—73, 128; Szymczak, *op. cit.*, s. 58, 60,

działają jako organa planowania działalności publicznej oraz kontroli nad rządowymi i samorządowymi organami wykonawczymi. Początkowo rady narodowe nie pochodziły z wyboru, lecz składały się z: przedstawicieli organizacji politycznych, społecznych, gospodarczych i zawodowych; reprezentacji rad niższego szczebla, np. rad powiatowych w radach wojewódzkich; osób dokooptowanych na wniosek poszczególnych prezydiów. Należy jeszcze dodać, iż dekretem PKWN z 21 VIII 1944 r. powołano jako organa władzy terenowej administracji rządowej wojewodów i starostów, a dekretem z 23 listopada t.r. przywrócono samorząd terytorialny, którego organami stanowiącymi, tj. uchwałodawczymi, stały się rady narodowe, lecz w tym zakresie były podporządkowane organom administracji państwowej.

Ustanawianie władzy ludowej nie było łatwe, zwłaszcza tam, gdzie nie istniały konspiracyjne rady narodowe. Do organizowania administracji państwowej i gospodarczej oraz odbudowy życia polityczno-społecznego i oświatowo-kulturalnego powoływano przeto specjalne zespoły zwane grupami operacyjnymi, wyznaczono także pełnomocników Rządu Tymczasowego⁸. Kierownictwo ogólne nad grupami operacyjnymi sprawował Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów, pod względem politycznym podlegały one Wydziałowi Organizacyjnemu KC PPR. PPR i PPS oraz związane z nimi organizacje młodzieżowe nieraz wysyłały własne grupy, robiły to również ministerstwa w zakresie swoich specjalności.

Łódź nie miała konspiracyjnej rady narodowej, a przedstawiciele przeznaczonej dla niej grupy operacyjnej podjęli tu działalność dopiero trzeciego dnia po wyzwoleniu. Organizowanie władz i rozpoczynanie odbudowy życia społeczno-politycznego oraz gospodarczego odbywało się przeto początkowo samorzutnie i nie zawsze obejmowało cały obszar miasta. Od pierwszego dnia wolności łodzianie zabezpieczali zakłady pracy i obiekty publiczne przed rabunkiem i dewastacją, tworzyli służby porządkowe chroniące opuszczone mienie, zajmowali lokale na komisariaty milicji i siedziby władz dzielnicowych, usuwali ślady hitlerowskiego panowania⁹.

Jednostki Armii Czerwonej zajęły Łódź 19 stycznia. Jeszcze tego dnia zebrano się w siedzibie przedwojennego Zarządu Miasta, przy ul. Piotrkowskiej 104, grono osób, przede wszystkim pracowników tego zarządu, którzy nawiązując do wzorów z okresów początków I i II wojny światowej zamierzali powołać Komitet Obywatelski. Podobne zebranie odbyło się następnego dnia oraz w południe 21 stycznia, ale wtedy wziął w nim

⁸ W. Góra, *Polska Ludowa. 1944—1984. Zarys dziejów politycznych*, Lublin 1986, s. 88—89; Z w i e r z c h o w s k i, *op. cit.*, s. 77.

⁹ *Kształtowanie władzy...*, s. 80; K o ł o d z i e j c z a k, *op. cit.*, s. 44—45; S z y m c z a k, *op. cit.*, s. 51—52.

udział już pełnomocnik Tymczasowego Rządu. Problemy związane z piastowaniem tego urzędu w Łodzi budziły dawniej pewne kontrowersje¹⁰, lecz publikacje merytoryczne i źródłowe z 70. i 80. lat pozwalają je wyjaśnić.

W sobotę 20 stycznia pojawił się w Łodzi I. Loga-Sowiński, lecz nie na czele ok. 60-osobowej grupy operacyjnej¹¹, ale w gronie oficerów Wojska Polskiego¹². Według informacji ustnej, przekazanej w listopadzie 1989 r. autorowi artykułu, znajdował się on pod koniec drugiej dekady stycznia 1945 r. na Pradze i tam otrzymał polecenie udania się do Łodzi. Wydał mu je W. Gomułka, stojący wraz z S. Matuszewskim i H. Mincem na czele ustanowionego 16 t.m. przez Radę Ministrów przedstawicielstwa Rządu Tymczasowego, które miało przygotować Warszawę do pełnienia roli stolicy i sprawować pieczę nad grupami operacyjnymi wysyłanymi na ziemię nowo wyzwolane¹³. Ponieważ przyjechał do naszego miasta późnym wieczorem, swoją działalność rozpoczął następnego dnia. Spowodowało to, iż niektórzy autorzy¹⁴ jako datę jego przyjazdu podają 21 stycznia, ale nie zupełnie bezpodstawnie, jak to niżej zostanie wyjaśnione.

Pierwszą czynnością służbową I. Logi-Sowińskiego było udanie się rano do drukarni przy ul. Piotrkowskiej 86, aby zlecić wydrukowanie obwieszczenia informującego o rozpoczęciu w Łodzi urzędowania przez pełnomocnika Rządu. Tekst tego aktu brzmiał: „Tymczasowy Rząd Rzeczypospolitej Polskiej mianował Swoje przedstawicielstwo na tereny nowo wyzwolone. Z ramienia tego przedstawicielstwa przybyłem do m. Łodzi w dniu dzisiejszym i obejmuję urzędowanie jako Pełnomocnik Rządowy na miasto Łódź i tereny podmiejskie. Lokal pełnomocnika Rządu mieści się w gmachu Województwa przy ul. Ogrodowej”, pod tym podpis „Ignacy Loga-Sowiński. Pułkownik” i datacja „Łódź dn. 21 stycznia 1945”¹⁵.

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na błąd stylistyczno-logiczny. W wysłanym 24 stycznia sprawozdaniu do KC PPR I. Loga-Sowiński

¹⁰ *Kształtowanie władzy...*, s. 16; Szymczak, *op. cit.*, s. 49–50.

¹¹ Kołomejczyk, *op. cit.*, s. 51–52; tenże, *PPR. 1944–1945. (Studia nad rozwojem organizacyjnym partii)*, Warszawa 1963, s. 50, 54; Banasiak, *op. cit.*, s. 417; S. Banasiak, T. Czapliński, *Z dziejów Łodzi*, [w:] *Łódź. Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, red. H. Mortimer-Szymczak, Warszawa 1970, s. 53; Rosin, *Bandurka, op. cit.*, s. 68.

¹² Z. Pietrzak, *Rozwój organizacyjny Polskiej...*, s. 223; por. Kołomejczyk, *PPR...*, s. 50.

¹³ *Działalność Władysława Gomułki. Fakty. Wspomnienia. Opinie*, opr. W. Namiotkiewicz, Warszawa 1982, s. 390.

¹⁴ Kołodziejczak, *op. cit.*, s. 42.

¹⁵ *Kształtowanie władzy...*, s. 14.

pisał wyraźnie: „Do Łodzi przybyłem w sobotę wieczorem”¹⁶, a ta przypadała na 20 t.m. Nie wiadomo, czy sam autor obwieszczenia pomylił się, czy zrobili to pracownicy drukarni, w każdym razie tekst zawiera błąd, który dezorientuje autorów. Odpowiednie miejsce powinno bowiem brzmieć: „[...] przybyłem i w dniu dzisiejszym obejmuję urządowanie [...]” lub podobnie, gdyż pomiędzy tymi faktami jest jeden dzień różnicy.

Jest to jednak drobna pomyłka, większe zamieszanie wywołało drugie obwieszczenie o ogólnie podobnym charakterze, lecz odmiennych szczegółach. Oto jego treść: „Zgodnie z uchwałą Prezydium Rady Ministrów z dnia 21.1.1945 r. nazywam Ob. Mijała Kazimierza Pełnomocnikiem Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej na miasto Łódź i Województwo Łódzkie. Pełnomocnik sprawuje w imieniu Rządu Tymczasowego całą władzę cywilną, podlegając bezpośrednio Prezydium Rządu Tymczasowego. Prezes Rady Ministrów (—) Osóbka-Morawski. Lublin, 21 stycznia 1945 r.”¹⁷

Przytoczone obwieszczenia stały się podstawą przypuszczeń, iż Łódź miała początkowo jednocześnie dwóch pełnomocników Rządu, ale o różnym zakresie kompetencji terytorialnych. Nie zwracano natomiast uwagi na różnice w zakresie ich uprawnień merytorycznych i kto im powierzył tę funkcję.

Przede wszystkim należy wyjaśnić, że chociaż oba dokumenty mają jednakową datę dzienną, to łodzianie nie zaznajomili się z ich treścią jednocześnie. Pełnomocnictwo dla K. Mijała zostało co prawda też wydane 21 stycznia, lecz w Lublinie i Łódzka Grupa Operacyjna dopiero po otrzymaniu go wyruszyła w podróż, a do Łodzi przybyła następnego dnia. 22 stycznia wieczorem odbyła się w Grand Hotelu narada nowego pełnomocnika i Partyjnej Grupy Operacyjnej, na której dokonano podziału funkcji. Pełnomocnikiem Rządu został ostatecznie K. Mijał, a I. Loga-Sowiński zajął się działalnością partyjną i objął stanowisko I sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PPR. Na I sekretarza Komitetu Łódzkiego PPR — zwanego później na ogół Komitetem Miejskim, co zasadniczo w tym okresie było bardziej właściwe — wyznaczono Władysława Nieśmiałka. Obsada tych stanowisk została podana do wiadomości publicznej na naradzie zwołanej następnego dnia.

Przedstawione powyżej fakty opisał w 1973 r. Z. Pietrzak¹⁸, powstaje przeto pytanie, dlaczego poprzednio nie zwrócono należytej na nie uwagi a i potem pomijano je milczeniem. Można to m.in. tłumaczyć tym, iż opisując przebieg wydarzeń z 22 i 23 stycznia wymienia on w swoim

¹⁶ Tamże, s. 26.

¹⁷ Tamże, fot. 3 wg plakatu; tekst drukowany, s. 13.

¹⁸ Pietrzak, *Rozwój organizacyjny Polskiej...*, s. 224—225.

artykule dwa razy pełnomocnika Rządu nie identyfikując go z I. Logą-Sowińskim, lecz zgodnie z ówczesnymi zaleceniami cenzury nie podaje przy tym nazwiska K. Mijala. Tymczasem na podstawie kilku źródeł można przyjąć, iż już od południa 22 stycznia przebywał on w Łodzi. W cytowanym wyżej sprawozdaniu I. Logi-Sowińskiego znajduje się informacja o manifestacji łodzian rozpoczętej tego dnia o godz. 14, na której jako pierwszy przemawiał „pełnomocnik Rządu”. Nie można podejrzewać autora, iż ten passus napisał o sobie bezosobowo, skoro cały tekst jest zredagowany konsekwentnie w pierwszej osobie liczby pojedynczej. Sprawozdanie to zostało opublikowane po raz pierwszy w czasopiśmie „Z pola walki” i na tej wersji oparli się wydawcy wyborów źródeł z 1962 i 1985 r.¹⁹ Możliwe, iż w tym przypadku występuje również opuszczenie nazwiska, należy przeto sięgnąć przy okazji do oryginału przechowywanego w Centralnym Archiwum KC PZPR.

Przybycie K. Mijala do Łodzi w południe 22 stycznia potwierdza także fakt, iż grupa operacyjna Ministerstwa Oświaty, mająca zapewne gorsze możliwości transportowe, wyruszyła z Lublina 21 stycznia i już pomiędzy godz. 14 a 15 następnego dnia dotarła do celu²⁰. Działacze pepeerowscy z pow. brzezińskiego 21 stycznia przybyli do Łodzi, a 22 t.m. nawiązali po południu kontakt z pełnomocnikiem Rządu na Łódź i woj. łódzkie²¹ — należy to odnieść do K. Mijala. Ponadto Tymczasowy Zarząd Miejski na posiedzeniu 21 stycznia, zakończonym przed godz. 14, wyznaczył swoich przedstawicieli do rozmów z pełnomocnikiem, a ci następnego dnia na posiedzeniu rozpoczętym o godz. 10 oświadczyli, iż rozmawiali z K. Mijalem²². Jest wątpliwe, aby to uczynili we wczesnych godzinach rannych, raczej po południu poprzedniego dnia.

Podsumowując przedstawione fakty należy przyjąć, iż w Łodzi nie było jednak „dwuwładzy”. Stanowisko pełnomocnika Rządu piastował od rana 21 stycznia I. Loga-Sowiński. Objął je jednak nie na bezpośrednie polecenie najwyższych władz administracyjnych lub partyjnych z Lublina, ale z mandatu — jak to sam podaje — specjalnego przedstawicielstwa dla terenów nowo wyzwolonych urzędującego na Pradze. Kompetencje I. Logi-Sowińskiego nie zostały bliżej określone, toteż początkowo zajmował się wszystkim. Brzmienie obwieszczenia K. Mijala wykazuje natomiast, iż jest to formalny akt nominacyjny, ale przyzna-

¹⁹ „Z pola walki” 1961, nr 14/16, s. 207—208; *Kształtowanie władzy...*, s. 28; *Wybór źródeł...*, s. 206—208.

²⁰ K. Przesmycki, (*Głos w dyskusji*), [w:] *Oświata łódzka w 40-lecie PRL*, Łódź 1985, s. 343.

²¹ Kołomejczyk, *Rozwój...*, s. 52; Pietrzak, *Rozwój organizacyjny Polskiej...*, s. 224, przyp. 26.

²² *Kształtowanie władzy...*, s. 21—23.

jący uprawnienia jedynie w określonych rozmiarach, mianowicie w zakresie władzy cywilnej, tzn. administracyjnej. Jego tekst, wydrukowany w formie plakatu, mogli poznać łodzianie już 23 stycznia, a dwa dni później został opublikowany w numerze 2 gazety „Wolna Łódź”.

Dwie sprawy związane z urzędowaniem pełnomocnika Rządu w Łodzi wymagają jeszcze wyjaśnień. Zasięg terytorialny uprawnień I. Logi-Sowińskiego obejmował Łódź i tereny podmiejskie — powstaje pytanie, jak należy to rozumieć. Otóż trzeba przyjąć, iż określenie to dotyczy Łodzi w granicach z 1939 r. wraz z miejscowościami włączonymi do niej przez okupanta 1 I 1940 r. W ten sposób zgodnie z dekretem z 22 VIII 1944 r. zaznaczono, że nie uznaje się zmian administracyjno-terytorialnych wprowadzonych przez władze niemieckie, jednocześnie zapewniono pełnomocnikowi prowadzenie działalności na całym obszarze miasta przejmowanym po nich. Zdawano sobie bowiem sprawę, iż Łódź nie może pozostać w starych granicach i trzeba je poszerzyć, ale formalnie miały tego dokonać już władze polskie, co rzeczywiście niebawem nastąpiło²³.

Wyjaśnienia wymaga również zwrot „województwo łódzkie” zawarty w nominacji K. Mijała. Niektórzy autorzy mają bowiem wątpliwości co do zakresu terytorialnego tej jednostki, gdyż pod koniec lat 30. jej granice uległy poważnym zmianom, a w okresie okupacji w ogóle ona nie istniała²⁴. A przecież sprawa jest zupełnie jasna. Akty normatywne KRN, jak i praktyka ich realizacji, negowały jedynie zmiany wprowadzone przez władze okupacyjne, a nie wcześniejsze będące dziełem władz polskich. W naszym przypadku otrzymamy zatem obszar ostatecznie ukształtowany do 1 IV 1939 r., tzn. bez powiatów włączonych do woj. poznańskiego, ale za to z powiatami przyłączonymi z województw kieleckiego i warszawskiego²⁵.

K. Mijał zajmował się przede wszystkim administracją Łodzi, gdyż wojewódzka konspiracyjna rada, ukonstytuowana 30 VII 1944 r. w Ojrzeniu k. Radomska, utrzymała po wyzwoleniu ciągłość swojej działalności, a pierwsze jawne zebranie odbyła 25 II 1945 r.²⁶ Stanowisko pełnomocnika Rządu piastował do 7 III 1945 r., kiedy to powstała Miejska Rada Narodowa. Członkowie łódzkich grup operacyjnych kończyli swoje urzędowanie już wcześniej, np. grupa zajmująca się przemysłem została rozwiązana 15 lutego t.r.²⁷

²³ Por. niżej s. 140.

²⁴ Szymczak, *op. cit.*, s. 49, przyp. 7.

²⁵ M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Łódź 1974, s. 74—75, 98—99, 116.

²⁶ *Kształtowanie władzy...*, s. 6—11, 68—72.

²⁷ Tamże, s. 77—85; J. Gołębiowski, *Rola PPR w przejęciu, uruchomieniu i nacjonalizacji przemysłu w Łodzi*, RŁ 1962, t. VI(LX), s. 117.

Jedną z podstawowych czynności dokonanych 21 stycznia przez I. Logę-Sowińskiego było spowodowanie powstania władz miejskich. Najwcześniejsze źródło dotyczące tego problemu pochodzi z 22 stycznia²⁸. Jest to protokół odbytego wówczas posiedzenia, który relacjonuje jednak nie tylko jego przebieg, ale także wcześniejszych wydarzeń. Mówi mianowicie o wspomnianym już zebraniu pracowników dawnego Zarządu Miejskiego w dn. 19 stycznia celem powołania Komitetu Obywatelskiego. Ostatecznie zamierzali to uczynić 21 stycznia, ale wtedy pojawił się na ich posiedzeniu I. Loga-Sowiński i jako pełnomocnik Rządu upoważnił zebranych do wyłonienia ze swego grona Tymczasowego Zarządu Miejskiego oraz rozpoczęcia bezzwłocznie działalności. Zgodnie z tym od razu ukonstytuowano ten organ. Jego przewodniczącym został Jan Waltratus, który z tego tytułu przewodniczył również posiedzeniom Zarządu. Spowodowało to, że często jest wymieniany w literaturze jedynie jako pełniący ostatnią z tych funkcji. Ponadto 21 stycznia powierzono wytypowanym osobom zorganizowanie 15 wydziałów i pięciu agend władz miasta oraz zobowiązano je do złożenia następnego już dnia sprawozdań dotyczących stanu powierzonych im placówek i możliwości ich uruchomienia. Po zakończeniu pierwszego posiedzenia, tzn. jeszcze 21 stycznia, przedstawicielstwo Rady udało się do I. Logi-Sowińskiego, aby złożyć mu sprawozdanie, a on z kolei poinformował je, iż w najbliższym czasie zostanie mianowany Tymczasowy Prezydent Miasta.

Początek tytułu źródła, które jest podstawą przedstawionych wydarzeń, brzmi: *Protokół z posiedzenia odbytego... 22 I 1945 r.*²⁹, a nie jak podano w obu wyborach źródeł *Protokół z pierwszego posiedzenia...* Protokół sporządzony 23 t.m. ma już liczbę dwa i później ten ciąg numeracji przechodzi na posiedzenia. Tymczasem było ich o dwa więcej. Przyjęta kolejność nie uwzględnia bowiem posiedzenia z 21 stycznia, a z 30 i 31 t.m. oznacza numerami 6 i 6a.

Zgodnie z zapowiedzią I. Logi-Sowińskiego parę dni później mianowano prezydenta. Akt dotyczący tego wydarzenia jest jednak w obydwu wyborach źródeł mylnie datowany na 22 stycznia³⁰. A oto jego brzmienie wg tekstu opublikowanego w numerze 2 „Wolnej Łodzi” z 25 I 1945 r.: „Obwieszczenie. Dnia 22 I 1945 r. ukonstytuował się Tymczasowy Zarząd Miejski miasta Łodzi. Mianuję przewodniczącym Tymczasowego Zarządu Miejskiego Ob. Witaszewskiego Kazimierza. Pełnomocnik R.P. (—) Mijał Kazimierz”.

²⁸ *Kształtowanie władzy...*, s. 16—21.

²⁹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Łodzi, Akta m. Łodzi, Miejska Rada Narodowa [dalej: WAPE, AmŁ, MRN], nr 1, s. 1—4; *Kształtowanie władzy...*, s. 16; *Wybór źródeł...*, s. 200.

³⁰ *Kształtowanie władzy...*, s. 15—16; *Wybór źródeł...*, s. 200.

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę, iż w samym źródle już jest błąd. Zgodnie z omówionym już protokołem z 22 stycznia Zarząd ukonstytuował się dzień wcześniej. Ponadto data ta dotyczy początku władz miejskich, a nie nominacji prezydenta. Na manifestacyjnym zgromadzeniu łodzian 22 stycznia po południu K. Witaszewski występuje jedynie jako sekretarz Tymczasowej Komisji Centralnej Związków Zawodowych, a K. Mijał żadnych aktów prawnych w tym dniu jeszcze nie wydawał. Podczas narady tegoż dnia wieczorem w Grand Hotelu ustalono, że prezydent zostanie mianowany parę dni później. Posiedzenia Rady w dniach 23 i 24 stycznia nadal prowadził J. Waltratus. Na drugim z nich podano jednak, nie wymieniając nazwiska, że tymczasowy prezydent jest już wyznaczony. Zestawiając te wszystkie dane z datą ogłoszenia nominacji w prasie można przyjąć, iż 24 stycznia podjęto decyzję o wyznaczeniu K. Witaszewskiego na prezydenta. Formalnie urządowanie objął on jednak następnego dnia, kiedy to ukazało się odpowiednie ogłoszenie w prasie, a J. Waltratus na posiedzeniu Rady zaprezentował go i wprowadził na to stanowisko³¹.

K. Witaszewski pozostał prezydentem Tymczasowego Zarządu Miejskiego m. Łodzi do I plenarnego posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej, które odbyło się — jak już podano — 7 III 1945 r. Przewodniczącym Prezydium MRN i jednocześnie prezydentem miasta wybrano wtedy K. Mijała. Po ukazaniu się zarządzenia zabraniającego kumulowania tych stanowisk zatrzymał drugie z nich, a przewodniczącym został 1 VI 1945 r. Jan Stefan Haneman³².

Jak już wspomniano, Łódź jeszcze przed wyzwoleniem otrzymała mocą ustawy KRN z 11 IX 1944 r. — jako jedyna w kraju obok Warszawy — uprawnienia wojewódzkiej rady narodowej. Początkowo nie orientowano się jednak dokładnie, jaki ma ona z tego tytułu zakres uprawnień, zwłaszcza na styku z władzami administracyjnymi, których organami I instancji były starostwa powiatowe lub grodzkie, a drugieje urzędy wojewódzkie³³. Pismo Ministra Administracji Publicznej z 17 IV 1945 r. informowało Radę, że dekret o powołaniu w Łodzi starostw grodzkich jest już w opracowaniu, a do jego ukazania się upoważniono prezydenta „do wykonywania na terenie m. Łodzi w sprawach nie cierpiących zwłoki oraz do rozpoczęcia wstępnych prac organizacyjnych w zakresie utworzenia trzech starostw grodzkich [przed wojną Łódź tworzyła jedno starostwo grodzkie — R.R.] jako władzy administracyjnej I instancji”. Na posiedzeniu w dniu 19 kwietnia, podczas którego pro-

³¹ WAPŁ, AmŁ, MRN, nr 1, s. 9; *Kształtowanie władzy...*, s. 21—25, 28—33.

³² *Kształtowanie władzy...*, s. 83; Szymczak, *op. cit.*, s. 61.

³³ WAPŁ, AmŁ, MRN, nr 1, s. 100; Bandurka, *op. cit.*, s. 141—142.

wadzano dyskusję na ten temat, prezydent miasta oświadczył, że województwo grodzkie łódzkie obejmie administracyjnie obszar Łodzi w granicach z 1940 r., ale na razie nie zostaną powołane grodzkie rady narodowe.

Przygotowania do wprowadzenia podziałów administracyjnych Łodzi trwały dwa i pół miesiąca. Uchwałą Kolegium Członków Zarządu Miejskiego z 12 lipca powołano Wydział Administracyjny, który był organem wykonawczym prezydenta Łodzi jako wojewody grodzkiego, a miasto podzielono na trzy starostwa grodzkie, tj. Śródmiejskie-Łódzkie, Północne-Łódzkie i Południowe-Łódzkie, spełniające czynności władz administracyjnych I instancji. Dzielnicowe rady dla nich zostały utworzone dopiero w lipcu 1949 r. Ich znaczenie znacznie wzrosło po zniesieniu w 1950 r. dualizmu administracyjnego i likwidacji starostw grodzkich. W 1953 r. Łódź została podzielona na siedem dzielnic, a w 1960 zmniejszono ich liczbę do pięciu³⁴.

Nowo kreowane starostwa objęły od razu tereny, które do końca roku włączono do Wielkiej Łodzi³⁵. Najwcześniej inkorporowano gminę Chojny, już 26 VII 1945 r. Dnia 2 sierpnia władze miejskie podjęły uchwałę w sprawie kompleksowego projektu włączenia do Łodzi ponad 60 wsi, przysiółków i innych osiedli oraz miasta Ruda Pabianicka, i zwrócono się z prośbą do KRN o zatwierdzenie tych zmian. Odpowiedzi na razie nie było, ale za zgodą Ministerstwa Administracji Publicznej zaczęto stopniowo inkorporować zaplanowane miejscowości w grupach przejmowanych komisyjnie w dniach 17, 22 i 31 października oraz 5, 7, 9, 12, 14, 21, 26 listopada. Oficjalnie sprawę tę uregulowało rozporządzenie Rady Ministrów z 20 XII 1945 r. obowiązujące z dniem ogłoszenia, a to nastąpiło dopiero 13 II 1946 r. Skomplikowany przebieg tego procesu powoduje, iż w literaturze jest on podawany pod różnymi datami. Ostatecznie obszar Łodzi z 58,75 km² w 1939 r. został powiększony do 212,01 km² do 26 XI 1945 r., ale formalnie obowiązywało to dopiero 13 II 1946 r.

Na zakończenie artykułu zostanie przedstawiony jeszcze jeden problem, który ze względów chronologicznych mógłby znaleźć się nawet na początku. Chodzi mianowicie o komendanturę miasta. W sprawozdaniu I. Logi-Sowińskiego z 24 stycznia występuje anonimowo dwa razy generał Armii Czerwonej, który w innych aktach z 25 lutego i 7 marca, jest nazwany Furtem. Komentarze do obydwu wyborów źródeł mówią, że był on komendantem miasta. Już w 1966 r. T. Szymczak wyjaśnił,

³⁴ Bandurka, *op. cit.*, s. 142; Rosin, Bandurka, *op. cit.*, s. 69–70.

³⁵ Cz. Gumkowski, *Wielka Łódź*, „Dziennik Zarządu Miejskiego w Łodzi” 1945, R. XXI, 1945, nr 6, s. 3–6; *Sprawa inkorporacji gmin podmiejskich do terenu Wielkiej Łodzi*, tamże, s. 26–28; Bandurka, *op. cit.*, s. 142–143.

na podstawie artykułu w „Dzienniku Łódzkim” relacjonującego wizytę oficerów radzieckich w Łodzi, iż jego nazwisko brzmiało Porfirij Siergiejewicz Furtienko. Przedstawiał się on jako wojenny komendant miasta, tak samo mówił o nim jego współtowarzysz — gen. Władimir Kołpakcz. Nastąpiło tu jednak pomieszanie terminów. Furt vel Furtienko wg protokołu WRN w Łodzi z 25 II 1945 r. był dowódcą Armii Czerwonej Okręgu Łódzkiego³⁶.

Łodzianin Sergiusz Gricuk we wspomnieniach zamieszczonych w „Odgłosach” z 1987 r. pisze, iż pomagał w południe 19 stycznia przy wyszukaniu lokalu dla komendanta miasta³⁷. Były nim pomieszczenia przy ul. Pomorskiej 21; jest to zgodne z zachowanym plakatem. Pierwszym komendantem został gen. Siemionow. Kiedy S. Gricuk przyszedł tam 21 stycznia już nikogo nie było z pierwszej ekipy. O następcy Siemionowa mówi plakat z 22 stycznia dotyczący rozminowania Łodzi. Podpisał go płk Korzyków jako komendant wojenny miasta³⁸. Z łódzkiej prasy wiadomo, iż funkcję tę pełnił jeszcze 13 IV 1945 r. Ostatecznie wątpliwości rozstrzyga sam Furtienko, który napisał w „Dzienniku Łódzkim”, że początkowo urzędował w Grand Hotelu, a następnie przeniósł się do willi Biedermana przy ul. J. Kilińskiego 2 — a przecież w tych pomieszczeniach nie mieściła się komendantura miasta. Należy przeto przyjąć, iż na jej czele stał Korzyków utrzymujący bezpośrednie kontakty w zakresie administracyjnym z władzami miasta. Furtienko natomiast był dowódcą wojsk radzieckich stacjonujących w Łodzi i jej okolicach i z tego tytułu występował jako oficjalny przedstawiciel Armii Czerwonej.

Ryszard Rosin

LES DÉBUTS DES AUTORITÉS MUNICIPALES DE LA VILLE DE ŁÓDŹ EN 1945

Au sujet mentionné au dessus l'on a consacré beaucoup de place dans plusieurs ouvrages de sources. La science concernant le problème en question est donc assez

³⁶ *Kształtowanie władzy...*, s. 27, 28, 68, 86; „Dziennik Łódzki” R. XIV, 1958, nr 15, 16; Szymczak, *op. cit.*, s. 49.

³⁷ S. Gricuk, *Pierwsze dni wolności w Łodzi*, „Odgłosy” 1987, R. XXX, nr 3, s. 1, 4.

³⁸ *Kształtowanie władzy...*, fot. 5, 6; Rosin, Bandurka, *op. cit.*, s. 172; M. Kołodziejczak, *Łódzkie związki zawodowe w pierwszych miesiącach kształtowania się władzy ludowej (styczeń — maj 1945)*, RŁ 1962, t. VI(IX), s. 142.

large mais elle n'a pas trouvé son reflet dans de nouvelles publications. Il existe donc le besoin de compléter ces lacunes et cet article s'en charge.

Le Gouvernement Provisoire de la République Polonaise à Lublin envoyait ses représentants dans les terrains libérés après la guerre dans le but d'organiser les structures administratives et celles du parti. Cette activité visait à la réconstitution de l'économie et de la vie sociale et culturelle. Le premier fondé de pouvoir de la part du gouvernement Ignacy Loga-Sowiński a commencé son activité à Łódź deux jours après la libération c'est à dire le 21 janvier 1945. Au début il s'occupait de tous les problèmes mais après l'arrivée du deuxième représentant du gouvernement provisoire, le lendemain il lui a cédé l'administration. Lui même, il s'occupait de l'activité du parti. Le 21 janvier a été créé le Conseil Provisoire Municipal. Le 25 janvier le président provisoire a commencé son travail. Cela n'a pas duré longtemps. Le 7 mars 1945 l'on a créé le Conseil Municipal et on a élu son président ainsi que le président de la ville. Łódź était la seule ville (après Varsovie) qui jouissait des droits de voïvodie. Son président dirigeait les organes de l'administration du 1er degré. La ville a été divisée en trois starosties (le 12 VII 1945).

Les autorités polonaises ont annulé la division administrative — réalisée par l'occupant. C'est alors que Łódź après la libération a eu la même superficie — 58,8 km². Dans la période du 26 VII au 26 XI 1945 sa superficie a augmenté jusqu'à 212,0 km². Ces changements ont été acceptés par le Conseil Municipal le 20 XII 1945 mais ils devaient être mis en vigueur seulement le jour de la déclaration. Cela a eu lieu le 13 II 1946 d'où de différentes dates dans la littérature concernant ce problème. L'article finit par la rectification concernant la fonction du commandant de la ville de Łódź.